

ПІДЛЯСЬКІ ТА ВОЛИНСЬКО-ПОЛІСЬКІ ПРИЗВИСЬКА: СПІЛЬНІ РИСИ

Наталія Шульська

Волинський національний університет імені Лесі Українки (Україна)

Streszczenie. W artykule przedstawiono porównanie nieformalnych nazw własnych pochodzących z dwóch etnicznie i językowo pokrewnych regionów: Podlasia i Polesia Wołyńskiego. Autor określa motywy nominacji przezwisk oraz nieformalnych nazwisk rodowych.

Słowa kluczowe: przezwisko, Podlasie, Polesie Wołyńskie

У сільському мовленні поряд з офіційними антропонімами (прізвищами та іменами) широко вживані вуличні назви, тобто прізвиська. Прізвисько – неофіційне ім'я однієї чи кількох осіб, яке дає інша людина, щоб підкреслити особливо виразну рису, яка відрізняє іменованого від інших, ідентифікує його. Кожна вулична назва обов'язково містить у собі емоційний компонент: негативний (переважно) чи позитивний (рідше).

Ю. Редько зауважує, що „виникнення прізвиська завжди було мотивоване, і його значення добре зрозуміле як носієві, так і тим, хто прізвисько вигадав. Прізвиском користується відносно невелика кількість людей... прізвисько має найчастіше насмішкуватий, глузливий характер, і через те носій переважно не любить, коли його так називають”¹.

Неофіційні назви виникають і функціонують у тому мікроколективі (сільська вулиця, клас, студентська група, трудовий колектив), де створений простір близькості між його учасниками. За таких умов виникають ситуації, що сприяють появі неофіційних назв. Постійно спостерігаючи один за одним, іменувачі підмічають якусь деталь, яка відрізняє особу від інших, виділяє її з гурту. Прізвиська найчастіше дають „поза очі”, тому вони часто дошкульні та саркастичні.

Найпродуктивніший мікроареал творення вуличних назв – сільська громада. Де ще, як не у селі, всі мешканці добре знають один про одного? Не кожен у селі відразу здогадається, про кого йде мова, почувши лише прізвище та ім'я, а коли вказано прізвисько, відразу зрозуміє, хто це. Вуличні прізвиська виникають у розмовах, під час праці, у сварках і суперечках.

¹ Ю. Редько, *Передмова* [у:] Ю. Редько, *Словник сучасних українських прізвищ*: у 2-х т., Львів 2007, НТШ, с. 8.

У мовленні мешканців с. Янівка Лб РП побутують вуличні назви. Жителі с. Янівка добре розрізняють прізвища (назвіська) та прізвиська – вуличні назви. Чимало прізвиськ янівців утворені від власних імен, які, втративши внутрішню форму і набувши емоційно-оцінного забарвлення, стали прізвиськами.

Вулична назва жителя с. Янівка Лб РП *ЯРИНЧИК* [йарінчик] мотивована іменем матері Ярина. Функціонує і сімейно-родове прізвисько *ЯРИНЧИКИ* [йарінчики], яке поширилося на усю родину. Жителі села говорять / *куді йдемо / йдемо до йарінчику* //.

Р. Осташ зауважує, що „сімейно-родове прізвисько (родове) – це додаткова неофіційна (друга) усталена назва певної сім'ї і окремої людини, що передається спадково принаймні на три покоління по віковій вертикалі (дід, баба > син, дочка > внук, внучка), а також охоплює рідних і двоюрідних братів і сестер по віковій горизонталі. У ролі такого прізвиська виступає переважно індивідуальне вуличне або родове вуличне прізвисько засновника чи засновниці нового роду”².

Тип прізвиськ, коли вулична назва мотивована іменем матері, бабусі, дружини і найчастіше рівнозначна поняттям „мамин синочок”, „бабусин мазунчик”, поширений в неофіційному антропоніміконі Волинського Полісся. Порівняємо прізвиська *МАРИНЧИК* [марінчик] < Марія (Берестяни Квр В), *КАТЕРИНЧИК* [катерінчик] < Катерина (Майдан-Липненський Мн В).

У с. Янівці Лб РП поширене родинне прізвисько *ГАНТОНУВИ* [гантонуви], утворене від імені діда Антон.

На Волинському Поліссі натрапляємо на вуличні назви однакового мотиваційного ряду: *ГАНТОНУВИ* [гантонуви] (Берестяни Квр В), *ГАНТОН* [гантón] (Городище Квр В), *ГАНТИК* [гántик] (Карпилівка Квр В), *ГАНТОНЕЦ* [гантóнец] (Липно Квр В). Зауважимо, що як для підляських, так і для волинсько-поліських говірок характерне вживання протетичного [г], пор.: *гукно́, гоб'ід, гол'їя*.

Прізвиська жительок с. Янівки Лб РП переважно утворені від прізвищ або прізвиськ їхніх чоловіків чи батьків. Неофіційна назва жінки *КУЛИЧКА* [кулічка] постала від прізвища чоловіка. Місцеві мешканці так пояснюють походження вуличної назви: / *муй тато буў з Гулищўва / з Кулик'їў / отó казáli Кулік / кулі татó вмер / а ма́ма зу́стáласа вдува́ / то казáli Кулічка* //.

Наведемо волинсько-поліські паралелі: від прізвищ чоловіків – *ГРОМИШКА* [грóмишка] < Громик (Берестяни Квр В), *МОРОЗИХА* [морóзиха] < Мороз, *ПОПИХА* [пóпиха] < Попик (Цумань Квр В), *ГАЛАСИХА* [галасíха] < Галас (Скреготівка Квр В), *МИЦЕВИЧКА*

² Р. Осташ, *Із життя сучасних українських прізвиськ*, Діалектологічні студії. 6, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Львів, с. 409.

[м'іцєвичка] < Міцевич (Берестяни Квр В); не менше і від прізвиськ – *АКАДЕМІЧКА* [акадєм'ічка] < Академік (Озеро Квр В), *АМЕРИКАНЧИХА* [америкáнчиха] < Америка (Цумань Квр В), *БУГАЙХА* [бугайіха] < Бугай (Берестяни Квр В), *ВИЛІХВАНЧИКУВА* [вил'іхвáнчикува] < Виліхванчик (Берестяни Квр В), *ГРУЗІНИХА* [груз'іниха] < Грузин (Берестяни Квр В), *РИНДАЛИХА* [рúндал'іха] < Риндаль (Берестяни, Сильно Квр В).

Вуличні найменування – назви народні. Не випадково у прізвиськах відбилася матеріальна та духовна культура їх носіїв. Так, у с. Янівка Лб РП та населених пунктах Волинського Полісся побутують прізвиська, у яких втілилися особливості сільського побуту, щоденної селянської праці. Вдалося зафіксувати цікаві назви: *ТАЛЯХТИК* [тал'áхтик] ‘чоловік, прадід якого ткав на кроснах’ (пор. діал. *крóсна* – ‘примітивний ткацький верстат’) (Янівка Лб П). Жителі села так мотивують появу назви / *вже йогó от прáд'ід крóсна ткаў і Тал'áхтик / такó і звáли Тал'áхтик / отак'є пр'ізвис'ко булó //*. Очевидно, прізвисько виникло від звуконаслідування руху кросен *тал'ах / тал'áх //*.

Натрапляємо і на сімейно-родову назву *КУВАЛІ* [кувал'і]. Прізвисько походить від роду заняття батька.

У багатьох населених пунктах Волинського Полісся функціонують неофіційні найменування з такою лексемою. Порівняємо: *КОВАЛЬ* [ковáл'] (Суськ Квр В), *КОВАЛЕЦ* [ковалéц] (Липно Квр В), *КУВАЛІ* [кувал'і] (Журавичі, Сокиричі Квр В), *КОВАЛИК* [ковáлик] (Берестяни Квр В). Частотність таких вуличних назв вказує, що дійсно ковальство було необхідним ремеслом для наших предків.

Важливий чинник появи прізвиська – яскрава деталь, яка відразу впадає в очі. Вуличні назви за зовнішнім виглядом носія – найчисленніша група прізвиськ. Найчастішою мотиваційною ознакою є ріст людини. У прізвиськах спостерігаємо протиставлення на рівні лексем „малий – високий”. Для ідентифікації осіб іменувачі відшукують оригінальні слова чи цілі вирази, щоб вдало підкреслити якусь рису носія.

У с. Янівка Лб РП побутує прізвисько *КУЦЬ* [куц'], мотивоване, очевидно, низьким ростом денотата. Ось що нам вдалося з'ясувати у респондентів про номінативний мотив неофіційної назви: / *мóже й дз'áдек які буў / то казáли Куц' так //*.

У волинсько-поліських говірках поширені форми *куц* ‘малого росту чоловік’ і *куций* ‘короткий, невеликий’³.

В інших населених пунктах трапляються прізвиська на означення невисоких осіб: *КУЦИЙ* [кúций] (Городище Квр В), *КУЦИК* [кúцик] (Четвертня Мн В), *КУЦАК* [куцáк] (Четвертня Мн В), *КУЦЬ* [куц'], *КУЦИХА* [кúциха] (Майдан-Липненський Мн В).

³ Г. Аркушин, *Словник західнополіських говірок*. У 2-х т. Т. 1. А-Н, Луцьк 2000, Ред.-вид. відд. „Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, с. 273.

У вуличних назвах відбиті також особливості духовної культури українців. Прізвисько родини із с. Янівка Лб РП **КОЛЯДЮКИ** [кол'ад'укі] місцеві мешканці пояснюють так: / *Кол'ад'укі / Кол'ад'укі так казали // може то Кул'адá йакá //*. Порівняємо волинсько-поліське *Кол'адá, Кól'ади* 'Різдво Христове'⁴. У с. Четвертня Мн В фіксуємо прізвисько **КОЛЯДА** [кол'адá] зі втраченою мотивацією.

Отже, зробивши порівняльну характеристику народно-побутового антропонімікону Підляшшя та Волинського Полісся, ми переконалися, що прізвиська з цих територій органічно автохтонні, первісно семантично і мотиваційно споріднені.

У підляських та волинсько-поліських вуличних назвах простежуємо ті ж самі мотиви номінації, типи прізвиськ, однакові антропоформи. Ці прізвиська живі, колоритні, оригінальні. У них – і сільський побут, і духовна культури, і людські характери та стосунки. Тому тут варто, напевно, говорити про спільну мовнонаціональну картину, етнічну спорідненість двох розділених територій з однаковим світобаченням, менталітетом, духовністю.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ:

В – Волинська область
 Квр – Ківерцівський район
 Лб – Люблінське воєводство
 Мн – Маневицький район
 РП – Республіка Польща

THE NICKNAMES OF PODLASIE AND WOLYN-POLESIE REGIONS: COMMON FEATURES

Summary. The article presents the comparison of anthroponymic systems of two ethnically and linguistically related areas – the Podlyashshya and the Volyn Polissya. In the nickname that exists in the outlined area, identified common motive nomination, the same types of street nicknames, identical antropofoms. Characterizes both the individual and family nicknames.

Key words: nickname, Podlyashshya, Volyn Polissya

⁴ Г. Аркушин, *Словник західнополіських говірок*. У 2-х т. Т. 1. А-Н, Луцьк 2000, Ред.-вид. відд. „Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, с. 238.